

มุมมองด้านศาสนาจากจารึกวัดป่าแดง Pa Daeng Inscriptions: the Religious Perspective

อาจารย์ ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์*
Mr. U-tain Wongsathit (Ph.D.)*

บทคัดย่อ

เมื่อกล่าวถึงแง่มุมพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย งานเขียนส่วนใหญ่มักให้ภาพที่ค่อนข้างเป็นอุดมคติ แต่มีจารึกอยู่กลุ่มหนึ่งคือจารึกวัดป่าแดง 3 หลัก ที่แสดงข้อมูลที่สะท้อนความจริงในสังคมสงฆ์แบบสังฆนิยมที่มีความเห็นขัดแย้งกันในคณะสงฆ์กันจนถึงฟ้องร้องเป็นอริกรรมกันขึ้น บทความชิ้นนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาจารึกวัดป่าแดงในมุมมองทางพุทธศาสนาโดยการตีความจากเนื้อความในจารึกเป็นหลักแล้วแสดงให้เห็นธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงสุโขทัย ตั้งแต่รัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทจนถึงรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 3 ไสยสีไท โดยเฉพาะการเข้ามาของฝ่ายอริยวาสีหรือลังกาวงศ์ที่ผ่านมาจากเมืองมอญคือเมืองพะอานโดยมีพระมหาสุมนเถระเป็นผู้มีบทบาทอย่างมาก นอกจากนี้ยังเห็นธรรมเนียมการบวชแปลงนิกาย การตั้งเจ้าอาวาสวัดสำคัญ การกล่าวอริกรรมและชำระอริกรรม การแบ่งอำนาจทางฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร สะท้อนภาพความเป็นไปทางพระพุทธศาสนาในแบบที่เป็นจริง ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ในการเรียงร้อยประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างดี

คำสำคัญ: จารึก, มุมมองด้านศาสนา, จารึกวัดป่าแดง

Abstract

The Buddhism in Sukhothai period (1238 – 1438 A.D.) is regularly presented in very positive manner as the ideal in Buddhist way. Three inscriptions from Wat Pa Daeng, however, shows the reality of conflict in Buddhism at the time. This conflict leads to the sue in the royal court. This article aims to scrutinize these three inscriptions from Wat Pa Daeng, dated 1406 A.D., to show the customs of Buddhism in Sukhothai period from the reign of Dhammaraja I to Dhammaraja III. The study focuses the arrival of Arannavasi or forest monastery sect from Sri Lanka through Mon state. The venerable Sumana had played very significant role in spreading the Arannavasi practice with the immense support from king Dhammaraja I. The Pa Daeng inscriptions also reveal practice of the conversion, the promotion of chief abbot, the sue to royal court and the way to resolve the case by the king and Sangha. This indicates the separation of law between Sangha and state. These informations are very useful for the study of history of Buddhism in Thailand as well.

Keywords: Inscription, Religious Perspective, Pa Daeng Inscription

*ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

*Department of Oriental Languages Faculty of Archaeology Silpakorn University Bangkok, Thailand

ความนำ

เมื่อกล่าวถึงแง่มุมพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย งานเขียนส่วนใหญ่มักให้ภาพที่ค่อนข้างเป็นอุดมคติว่า พระสงฆ์ในสุโขทัยเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สอนผู้คนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม ดังความในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 3 ที่ว่า

“วันเดือนดับ เดือนเอกแปดวันวันเดือนเต็ม เดือนข้างแปดวัน ผุ่งปู่ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขदानหินสุทธธรรมแก่อุบาสก ผุ่งท่วยจำศีล”

ผู้คนในสุโขทัย ก็เป็นคนดีอยู่ในศีลธรรม ดังความในจารึกหลักเดียวกัน ด้านที่ 2 ว่า

“คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน”

แต่มีจารึกอยู่กลุ่มหนึ่งคือจารึกวัดป่าแดง 3 หลัก ที่แสดงข้อมูลที่สะท้อนความจริงในสังคมสงฆ์แบบสังฆนิยมที่มีความเห็นขัดแย้งกันในคณะสงฆ์กันจนถึงฟ้องร้องเป็นอริกรรมกันขึ้นจนถึงขนาดที่พระเจ้าแผ่นดินต้องโปรดให้ประชุมสงฆ์ชำระอริกรรม อันเป็นมูลเหตุให้ต้องทำจารึกประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน

ข้อมูลเบื้องต้นจารึกวัดป่าแดง

จารึกวัดป่าแดงจัดเป็นจารึกอักษรขอมไทยหลักหนึ่งของสุโขทัย วัสดุที่ใช้จารึกเป็นหินทรายรูปใบเสมา พบทั้งหมด 3 หลัก ตามประวัติกล่าวว่า

“ศิลาจารึกหลักที่ 9 นี้เป็นแผ่นหินบางๆ มี 3 แผ่นด้วยกัน จารึกด้านเดียว เหมือนกันทั้ง 3 แผ่น เป็นตอนๆ ตอนละแผ่น เรื่องต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน แผ่นที่ 1 กับแผ่นที่ 3 เดิมอยู่บนฐานพระเจดีย์วัดบวรนิเวศ เพิ่งนำมาไว้ในหอพระสมุทฯ เมื่อปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. 2466 นี้เอง แผ่นที่ 2 เดิมอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ เดิมนี้อยู่ในหอพระสมุทฯ เหมือนกัน” (หอพระสมุทฯ วิจารณ์, 2467: 116)

อ่าน-แปล โดยยอช เซเดส์ และตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2467 ในหนังสือ ประชุมจารึกสยามภาคที่ 1 โดยเรียกชื่อว่า “หลักที่ 9 ศิลาจารึกวัดป่าแดง จังหวัดสุโขทัย” และตีพิมพ์ต่อมาในหนังสือเกี่ยวกับศิลาจารึกสุโขทัยอีกหลายครั้ง ศิลาจารึกชุดนี้ต้องมีมากกว่า 3 แผ่น เพราะศักราชที่ระบุในจารึกแผ่นที่ 2 กับแผ่นที่ 3 ห่างไกลกันมากแตกต่างจากจารึกแผ่นที่ 1 กับแผ่นที่ 2 อย่างไรก็ตามจารึกแผ่นที่ 1 ต้องเป็นแผ่นต้น และจารึกแผ่นที่ 3 ต้องเป็นแผ่นสุดท้ายอย่างแน่นอน

ศิลาจารึกทั้ง 3 แผ่นนี้ก่อนที่จะอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ และที่พิพิธภัณฑสถาน ไม่ปรากฏว่าได้พบที่ไหนและใครเป็นผู้นำเข้ามา แต่เดิมคงจะอยู่ที่วัดป่าแดง เมืองสุโขทัย ตามเนื้อความในจารึก ยอช เซเดส์ สันนิษฐานว่า

“อาจเป็นวัดซึ่งพ่อขุนรามคำแหงเรียกว่า วัดอรัญญิก คือวัดสะพานหินทุกวันนี้ก็ได้ เพราะคำจารึกบอกไว้ชัดว่า วัดป่าแดงเป็นที่อยู่ของเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี หรือ

มิฉะนั้นอาจเป็นวัดร้างซึ่งอยู่ริมถนนพระร่วงกึ่งทางระหว่างสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย” (หอพระสมุดวชิรญาณ, 2467: 116-117)

ข้อสันนิษฐานนี้ทำให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับที่ตั้งของวัดป่าแดง 2 แนวคิด คือ 1.เชื่อว่าอยู่ในบริเวณเมืองสุโขทัย กับ 2.เชื่อว่าอยู่ใกล้เมืองศรีสัชชนาลัย

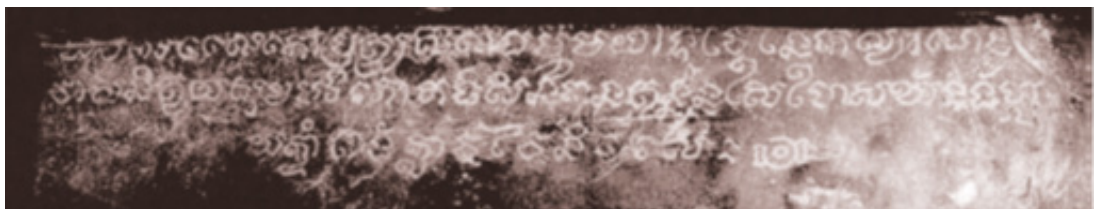
แนวคิดแรกที่เชื่อว่าอยู่ในบริเวณเมืองสุโขทัยนั้นมีหลักฐานสนับสนุนเช่นที่ ศิริพร รัตนพานิช (2553: 36) ระบุว่า

“ปัจจุบันในบริเวณเมืองสุโขทัย พบชื่อวัดป่าแดง ซึ่งเป็นวัดขนาดเล็กอยู่ห่างจากวัดสะพานหินไปทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร ในบริเวณนั้นพบวัดในเขตอรัญญิกเมืองสุโขทัยอยู่หลายวัด ได้แก่ วัดสะพานหิน วัดอรัญญิก วัดเจติยงาม เป็นต้น”

และปัจจุบันทางอุทยานประวัติศาสตร์ได้มีการปักป้ายระบุสถานที่แน่ชัดแล้ว โบราณสถานวัดป่าแดงเมืองสุโขทัยนี้มีสถาปัตยกรรมที่สำคัญคือ วิหารและเจดีย์ โดยวิหารมีการวางแนวตามแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 x 10 เมตร ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานสูงจากพื้นดินประมาณ 10 เมตร มีการนำหินภูเขาหมาก่อเป็นฐานของอาคาร ส่วนเจดีย์ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของวิหาร เหลือเพียงส่วนฐานแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 9.5 x 9.5 เมตร สูง 4 เมตร ประกอบด้วยฐานเชิงซ้อนกันสองชั้นถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานปัทม์ถัดขึ้นไปเป็นส่วนขององค์ระฆัง ส่วนยอดพังทลายลงมาหมดแล้ว สันนิษฐานว่าคงเป็นทรงปราสาทแบบสุโขทัย ที่เป็นที่ยอมรับในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 (ศิริพร, 2553: 37-39)

ส่วนแนวคิดที่สองที่เชื่อว่าอยู่ใกล้เมืองศรีสัชชนาลัยนั้น มีผู้สนับสนุนเช่น ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร (1992: 575) ได้กล่าวว่า ข้อความในจารึกวัดป่าแดงหลักที่ 1 บรรทัดที่ 13 ระบุว่าวัดป่าแดงนี้อยู่ใกล้ศรีสัชชนาลัยมากกว่า และน่าจะอยู่ใกล้วัด “มหารัตตนาราม” ตามที่ระบุในชินการมาลี วัดนี้อาจเป็นวัดร้างที่ปรากฏในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “วัดป่าแดงใต้” ก็เป็นไปได้

อาจารย์สมชาย เตือนเพ็ญ ปรากฏชื่อเมืองสุโขทัย กล่าวว่า “น่าจะเป็นวัดพญาคำที่อยู่ใกล้เขาพระศรีเมืองศรีสัชชนาลัย เพราะพบส่วนที่เป็นท่อนล่างของจารึกหลักนี้จากสถานที่ดังกล่าว” (สัมภาษณ์ 13 มีนาคม 2561) ซึ่งประเด็นนี้สอดคล้องกับหลักฐานคือ จารึกวัดพญาคำที่เป็นเนื้อความ 3 บรรทัดสุดท้ายของจารึกวัดป่าแดงหลักที่ 3 (กรมศิลปากร, 2548: 15-17)

จารึกวัดพญาคำ

(ที่มา: กรมศิลปากร, 2548: 16)

ความเป็นมาของฝ่ายอริยวาสีในประเทศศรีลังกา

ต้นเค้าของฝ่ายอริยวาสีในประเทศศรีลังกาสามารถสืบสาวได้จากคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา ที่กล่าวถึงกลุ่มพระป่าที่เรียกว่า “อริยญุกะ” ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ในเมืองอนูราชปุระ (Anuradhapura) ที่อยู่ในนิกายหลักทั้ง 3 นิกายของศรีลังกา คือ มหาวิหาร, อภัยคีรีวิหาร และ เขตวันวิหาร ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 16 พระอริยญุกะกลุ่มนี้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นจึงรวมตัวกันอาศัยอยู่ในวัดตโปวนาราม นอกเมืองอนูราชปุระซึ่งถือว่าเป็นวัดอริยญุิกแห่งแรกของศรีลังกา ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ได้เกิดศึกสงครามระหว่างศรีลังกากับกษัตริย์ราชวงศ์โจฬะของอินเดียใต้จนทำให้วัดต่างๆ ภายในเมืองอนูราชปุระได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 (พ.ศ. 1598-1653) ได้ขับไล่พวกโจฬะออกไปจากศรีลังกาจนหมดสิ้น พระองค์ทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองอนูราชปุระมาอยู่ที่เมืองโปโลนนารูวะ (Polonnaruva) ซึ่งพระกลุ่มอริยญุกะก็ได้ย้ายมาพำนักอยู่ที่ภูเขานอกเมืองโปโลนนารูวะชื่อว่า อุทุมพรคีรี (Udumbaragiri) หรือ ทิมพูละคะละ (Dimbulagala) ในภาษาสิงหล ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองโปโลนนารูวะประมาณ 25 กม. ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จารึกหลักหนึ่งได้กล่าวว่า พระนางสุนทรมหาเทวีมเหสีของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 ได้ทรงสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ถวายแก่คณะสงฆ์ในที่นี้ จารึกอีกหลักหนึ่งได้ให้ข้อมูลว่า กลุ่มพระที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาแห่งนี้มีจำนวนถึง 500 รูป สำนักอุทุมพรคีรีเป็นที่รู้จักอย่างมากในรัชกาลของพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 (พ.ศ. 1696-1729) เนื่องจากพระเถระรูปสำคัญของสำนักนี้มีนามว่า พระมหากัสสปะ เป็นผู้ถวายคำแนะนำแก่พระราชินีในการทำสังคายนาและจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ที่แตกแยกกันโดยแบ่งเป็นฝ่ายคามวาสีและอริยวาสีเพียง 2 ฝ่ายเท่านั้น พระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 จึงได้แต่งตั้งให้พระมหากัสสปะเป็นพระสังฆนายกฝ่ายอริยวาสีมีนามว่า พระอุทุมพรมหากัสสปะมหาสวามี และพระองค์ทรงสถาปนาอุทุมพรคีรีให้เป็นศูนย์กลางของพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีในนามทิมพูละคะละราชมหาวิหาร สำนักอุทุมพรคีรีได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ศรีลังกาอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่าต่อมาจะมีการย้ายเมืองหลวงจากโปโลนนารูวะมาทางตอนกลางของประเทศจนกระทั่งเมื่อพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 2 (พ.ศ. 1779-1813) ทรงปรับปรุงการพระศาสนาใหม่ ฝ่ายอริยวาสีจึงถูกเปลี่ยนชื่อเป็น อัสคีรีวิหาร (Asgiri Vihara) ส่วนฝ่ายคามวาสีได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น มัลวาตวิหาร (Malvatu Vihara) ต่อมาในปี พ.ศ. 1887 ได้มีการสร้างพระอารามขึ้นใหม่บนเนินเขานอกเมืองคัมโปละ (Gampola) ถวายแด่องค์สังฆนายกฝ่ายอริยวาสีอารามแห่งนี้มีชื่อว่า กชลาเทณียะวิหาร (Gadaladeniya Vihara) (ธนธร กิตติกานต์, 2555: 173-177) ต่อมาได้มีการชำระพระศาสนาอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยของพระเจ้าภูเวกพาหุที่ 4 (พ.ศ.1884-1896) เสนาบดีคนสำคัญชื่อเสนาลังกาธิดิระได้พยายามที่จะผสมนิกายทั้งสองเข้าด้วยกันภายใต้คำแนะนำของพระวันรัตนะ มหาสวามี ผู้ซึ่งต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราชของศรีลังกา ซึ่งตำแหน่งสังฆราชนี้ได้รับนำไปใช้ในประเทศต่างๆ รวมทั้งไทยด้วย (Jayawickrama,1991: 39)

จารึกสุโขทัยหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม ได้บันทึกการเดินทางของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬา

มณีศรีรัตนลงกาที่ปสวามีที่ได้เดินทางมาถึงศรีลังกาในช่วงที่เมืองคัมโปละหรือกำพะไลเป็นเมืองหลวง (1884-1951) ดังความในด้านที่ 2 บรรทัดที่ 81-83 ที่ว่า

“...เพื่อจกให้สำแดงแก่คนทั้งหลายให้ไปช้อยอธรรมในลงกาที่ป เป็นมหากุศลอัน
ใหญ่ให้ปรากฏแก่พุทธศาสน์ 0 ลางแห่งไปเถิงอารญิกนอกเมืองกำพะไล ชาวสีหลจึงประ
ดบัชชฎากที่ปรูปคัณธมาลา เขาจึงนบพระมหา...”

แสดงให้เห็นว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ คงได้เดินทางไปถึงคพละเทณิยะวิหาร ศูนย์กลางของ
ฝ่ายอรัญวาสีที่ตั้งอยู่นอกเมืองตามที่จารึกกล่าวและเป็นไปได้ที่ท่านจะได้ศึกษา ณ อารามแห่งนี้ด้วย

ชื่อสำนักอุทุมพรศิรีนี้ปรากฏในตำนานมูลศาสนาในตอนทีกล่าวถึงการรับลัทธิลังกาวงศ์มายัง
เมืองพันทว่า ในปี พ.ศ.1874 พระยาสุตตโสสมไต่ยินกิตติศัพท์ศิลาอิคุณแห่งพระมหากัสสปะเถระแห่ง
อุทุมพรศิรี จึงส่งเจ้าไท 12 ตนพร้อมทั้งเจ้าไทนามว่าอุนุมดีและหลานชาย เดินทางไปอุปสมบทใหม่ใน
สำนักอุทุมพรศิรี เมื่อกลับมาถึงเมืองพันท พระยาสุตตโสสมจึงถวายนามพิเศษให้แก่พระอุนุมดีว่า อุทุมพร
บุปผามหาสวามี อันเป็นต้นเค้าแห่งลัทธิลังกาวงศ์ในเมืองพันท

ตำนานมูลศาสนายังเล่าต่อถึงพระมหาสุมนเถระ หรือ พระมหาสมณเถร ที่ปรากฏในจารึกวัด
ป่าแดง แผ่นที่ 2 นี้ ว่า มีพระมหาเถระเจ้า 2 รูปชาวเมืองสุโขทัย ชื่อ อโนมทัสสี กับ สุมนะ ได้อุปสมบท
ในสำนักของพระสวามีอุทุมพรแห่งเมืองพันท เมื่อศึกษาพระธรรมวินัยในสำนักของพระอุทุมพรมหาเถระ
ได้ 5 พรรษาแล้วจึงเดินทางกลับมาเผยแผ่ลัทธิลังกาวงศ์ในสุโขทัย

จารึกวัดป่าแดง: หลักฐานความขัดแย้งทางศาสนาในสมัยสุโขทัย

ในการนำเสนอครั้งนี้ เนื่องจากไม่มีการวิเคราะห์ด้านอักษรวิทยา ผู้เขียนจึงขอยกคำอ่านจารึก
ที่ปรับเป็นภาษาปัจจุบันแล้วเพื่อสะดวกในการทำความเข้าใจจากนั้นจึงนำเสนอประเด็นตามเนื้อความ
ไปที่ละประเด็น

เนื้อความ แผ่นที่ 1

(1.) สารนี้พระบรมครูตีโลกติลก (2.) ตีรัตนศีลคัณธวนวาสีธรรมกิตติสังฆรา (3.) ช มหา
สวามีเจ้า มีพุทธฎีกาดังนี้ แต่ท่านเอาอุปสมบ (4.) ท ในคามวาสี ศักราชได้ 705 ในปีมะแม
เดือน (5.) ทก ออกสิบเอ็ดค่ำ วันจันทร์ เมื่อท่านเอาอุปสมบทใน – (6.) น อรัญญวาสีไซรั
ศักราชได้ 719 ปีระกา เดือนหกขอ- (7.) ก หกค่ำ วันอังคาร ท่านมาอยู่.....

- พุทธฎีกา คำนี้ในภาษาเขมรปัจจุบันยังใช้อยู่ หมายถึง พุด หรือ กล่าว ใช้สำหรับพระเถระผู้ใหญ่
ใช้คู่กับคำว่า เถรฎีกา ที่ใช้สำหรับพระเถระชั้นรองลงมา ในภาษาเขมรเรียกคำประเภทนี้ว่า สังฆศัพท์
เป็นคำศัพท์สำหรับใช้กับพระสงฆ์เท่านั้น

- ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นว่า ฝ่ายคามวาสีกับฝ่ายอรัญวาสีมีวัตรปฏิบัติต่างกันโดยเฉพาะใน

เรื่องอุปสมบทกรรม เมื่อพระบรมครูตีโลกติลกะ อุปสมบทในฝ่ายคามวาสีแล้ว 14 พรรษา คือตั้งแต่ จ.ศ. 705 ปีมะแม เดือน 6 ขึ้น 11 ค่ำวัน ตรงกับวันจันทร์ที่ 7 เมษายน พ.ศ. 1886 จนถึง จ.ศ. 719 ปี ระกาเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ เป็นวันอังคาร ตรงกับวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 1900 เมื่อต้องการเปลี่ยนมาอยู่ ฝ่ายอรัญวาสีก็ต้องเข้ารับพิธีอุปสมบทใหม่เหมือนการทำทัฬหีกรรมของคณะธรรมยุตปัจจุบัน

(9.)..ศักราชได้ 721 ในปีกุน เมื่อนั้นมหากัลยาณ (10.) เถร.....พระมหาเถรใน..... (11.)
.....มหาธรรมราชาผู้ปู่ ให้อาราธนา.... (12.) .สร้าง...กุฏิให้มหาเถรอยู่ เมื่อท่านมานบ.....
(13.) มหาธาตุในศรีสัชชนาลัย ก็ในปีเดียวนั้นแล..... (14.) .ให้กระทำวัดในป่าแดงให้ท่านอยู่

- ข้อความตอนนี้แสดงว่า เมื่อพระบรมครูตีโลกติลกะ ได้บวชแปลงมาเป็นฝ่ายอรัญวาสีแล้วมีการนับพรรษาต่อ เพราะเมื่อถึงปี จ.ศ. 721/พ.ศ. 1902 ท่านจะมีพรรษา 16 พรรษาซึ่งสอดคล้องกับการอ้างนามท่านว่าพระมหาเถระ ซึ่งในธรรมเนียมพระจะกำหนดอายุพรรษาและชื่อเรียกไว้ ดังนี้

1-5 พรรษา	เป็น นวกะ
6-10 พรรษา	เป็น มัชฌิมะ หรือ นิสสัยมุตตะกะ
10-15 พรรษา	เป็น เถระ
16-20 พรรษา	เป็น มหาเถระ

- มหาธรรมราชาผู้ปู่ หมายถึง พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไท ที่ครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ.1890 จากข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นว่า พระมหาธรรมราชา ลีไท ทรงมีนโยบายสนับสนุนฝ่ายอรัญวาสีอย่างชัดเจน จึงให้พระบรมครูตีโลกติลกะ บวชแปลงมาเป็นฝ่ายอรัญวาสี แล้วทรงสร้างกุฏิในวัดป่าแดงถวายให้พระบรมครูตีโลกติลกะ จำพรรษา ในปี จ.ศ. 721/พ.ศ. 1902 และวัดป่าแดงนี้คงอยู่ใกล้เมืองศรีสัชชนาลัย เพราะจารึกกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ พระมหาธรรมราชาลีไท ได้เสด็จมาไหว้พระมหาธาตุที่เมืองศรีสัชชนาลัยในปีเดียวกัน

(14.) ก็ในปีเดียวนั้นแลม - (15.) หารธรรมราชาผู้ปู่เอาพลไปในเมืองแพล อยู่ได้เจ็ดเดือน (16.)จากแพลแล้วให้เอาคนลืบท้าเรือน..... (17.) ..วัดป่าแดงนี้ จึงอาราธนามหากัลยาณเถรมา.... (18.)สีโพ้นด้วยฝูงชีฟ้าขาวบรรจุพระเจ้าเรามีได้..

- ข้อความตอนนี้แสดงถึงเหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชาลีไท ไปตีเมืองแพร์และใช้เวลาถึง 7 เดือน จึงมีชัยชนะ สังเกตได้จากการเอาคนที่กวาดต้อนมา 15 ครั้วถวายวัดป่าแดง แล้วได้อาราธนาพระมหาเถรมาเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งแสดงว่าพระมหาเถรคงเป็นผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเผยแผ่ฝ่ายอรัญวาสี

(19.) ศักราชได้ 723 ปีฉลู เราจึงได้ไปนบท่านถึงสุโขทัย (20.) ..กลอยท่านมีพยาธิมหากัลยาณเถร แลเราจึงคิด. (21.)ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่านเป็นพยาธิต..... (22.)ภิกษุสงฆ์ด้วยฝูงชีฟ้าขาวมามวลกันแล้วดังนี้.. (23.) ...ใจูกนัก และเราจักไว้อาวาสธรรมารมณ

อันมี.. (24.)แก่ผู้ใดควรเป็น ผูกภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย... (25.) .งนี้กว่าเจ้ากุ่มมิได้เลย ท่าน
 จึงว่าดังนี้ให้ไว้แก่.. (26.) .นี้..แก่ผ.สมกว่าทั้งหลายแล....นี้ให้พ... (27.) ..แทนกูอยู่สี่ห้าหก
 วันกูอยู่นานบมิได้จึงให้ไป (28.) บอกแก่มหารัชมหาราชผู้ปู่ถึงสุโขทัย ท่านมหารัชม (29.)
 ราชเสด็จมาดูศพท่าน เมื่อสั่งการท่านมหารัชม (30.) ราชผู้ปู่ จึงเอาผ้าสังฆาฏิอัน
 มหากัลยาณเถระ.... (31.) ..ดบ่าเรา จึงให้พระแก่เราฉันนี้ จูงเจ้ากู..... (32.) นเียงเหิงอยู่กระ
 ทำศาสนาพระเจ้า เมื่อน้ำจูง.... (33.)ธรรมารมณทั้งหลายนี้ไว้แก่เจ้ากู (34.)สิบ
 เอ็ดในปีนั้นแล

- เหตุการณ์ในปี จ.ศ. 723 /พ.ศ.1904 ที่พระมหารัชมหาราชลิไท ได้ทรงผนวชที่วัดป่ามะม่วง
 พระบรมครูตีโลกติลกฯ และพระมหากัลยาณเถระ ก็ได้ไปหาพระมหารัชมหาราชลิไทในขณะที่ทรงผนวช
 อยู่ถึงที่สุโขทัย ในจารึกเรียกออกพระนามว่า “ท่าน” ซึ่งแสดงฐานะที่เสมอกัน

- ต่อมาเมื่อพระมหากัลยาณเถระอาพาธและมรณภาพลง คณะสงฆ์วัดป่าแดงจึงแจ้งเรื่องไปถึง
 พระมหารัชมหาราชลิไท เพราะเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น พระมหารัชมหาราชลิไท ก็เสด็จมาดูศพ
 และทำพิธีฌาปนกิจพระมหากัลยาณเถระและตั้งพระบรมครูตีโลกติลกฯ เป็นเจ้าอาวาส ในตอนนี้จะ
 เห็นธรรมเนียมพิธีการตั้งพระอธิการในสมัยสุโขทัยที่ไม่มีการถวายตราตั้งหรือพัดยศ แต่ใช้วิธีถวายผ้า
 สังฆาฏิของอดีตเจ้าอาวาส คตินี้ทางฝ่ายมหายานยังคงปฏิบัติอยู่ซึ่งสามารถย้อนไปได้ถึงสมัยพุทธกาล
 คือ การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์เองให้แก่พระมหากัสสปะซึ่งทางมหายาน
 ถือว่าเป็นการมอบตำแหน่งให้คอยดูแลคณะสงฆ์ต่อจากพระองค์และพระมหากัสสปะก็ถือเป็นภาระ
 หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตาม ท่านจึงจัดสังคายนาครั้งแรกขึ้นหลังพุทธปรินิพพานได้ 7 วัน

เนื้อความ แผ่นที่ 2

(1.).....ดใส...อ.....(2.)..อยู่ในเมืองสุโขทัย..... (3.)ธรรมราชาผู้ปู่ จึงให้ไปหามหาสมณ
 เถระ.... (4.) มาสู่่ม่วงนั้น มหาสมณเถระจักใคร่มา..... (5.)..นนหนึ่ง จักใคร่มานบมาเห็น
 เราบ้างเมื่อมาเถ..... (6.)..เอามาดูในวัดป่าแดงนี้แล เมื่อนบไหว้ว ย.. (7.)แล้วให้ไปบูชาพระ
 มหาธาตุเจ้าแล้วจึง... (8.)..เข้าพรรษาในอาวาสสุ่ม่วงพุ้นไซร์ เราไซร์เข้าพรรษาในวัด (9.)
 ป่าแดงนี้ในปีขาลศักราชได้ 724 ในปีเถาะศักราชได้ (10.) 725 เข้าพรรษาในอาวาสป่าแดง
 นี้..... (11.)ธา.ว..สนิงถิก อ..... (12.)เข้าพรรษาในอาวาสป่าแดงนี้..... (13.)
 ในปี (มะ) โรง ศักราชได้ 726ใ.. (14.) อาวาสสุ่ม่วงในปีมะเส็ง....ในปีระกา ศักราช
 ได้ 731 (15.) มหาสมณเถระไปเมื่อเหนือ.สิ้นอายุส.....

- เนื้อความในตอนนี้นักเล่าเรื่องราวตั้งแต่

ปีขาล จ.ศ. 724 = พ.ศ.1905

ปีเถาะ จ.ศ. 725 = พ.ศ.1906

ปีมะโรง จ.ศ. 726 = พ.ศ.1907

ปีมะเส็ง (จ.ศ. 727) = พ.ศ.1908

ปีระกา จ.ศ. 731 = พ.ศ.1912

เล่าเรื่องของพระมหาสุมนเถระหรือที่ปรากฏในจารึกหลักนี้ว่า มหาสมณเถระ ในช่วงระยะเวลาหลังจากที่พระมหาธรรมราชา ลีไท ลาดผนวชแล้ว ได้ ไปๆ มาๆ ระหว่าง วัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัย กับ วัดป่าแดง เมืองศรีสัชนาลัย

ตามตำนานกล่าวว่า พระมหาสุมนเถระนั้นเป็นพระที่ได้บวชแปลงในสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามีแห่งเมืองนครพันซึ่งคือเมืองพะอ้น (Hpa-an) ใกล้เมืองมะละแหม่งในพม่าปัจจุบันที่อยู่ห่างจากสุโขทัยเพียง 300 กม. พระอุทุมพรมหาสวามีได้ไปศึกษาและเข้ารับการอุปสมบทใหม่ในสำนักอุทุมพรคีรีในประเทศศรีลังกา

เส้นทางจากเมืองพะอ้นถึงสุโขทัย
(ที่มา : <https://www.google.com/maps>)

เนื้อความ แผ่นที่ 3

(1.) ศักราชได้ 750 เดือน 9 เมื่อสิ้นปทุม- (2.) ตตรมหาเถรไซรี เราไว้แก่ตณหังกรมหาเถรด้วย (3.) สุขบริโภค เมื่อสิ้นตณหังกรมหาเถรไซรี เราไว้- (4.) เกเวสฎุมหาเถรด้วยสุขบริโภค เมื่อสิ้นเว- (5.) สฎุมหาเถรไซรี เราไว้แก่มงคลวิลาสมหาเถรด้ว- (6.) ยสุขบริโภค แล้วแล้ ๗0๗

- ข้อความตอนนี้เล่าเรื่องราวการสืบทอดตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดป่าแดง ตั้งแต่ปี จ.ศ. 750 หรือ พ.ศ. 1931 ทั้งหมด 4 รูป คือ

พระปทุมตตรมหาเถร ⇒ พระตณหังกรมหาเถร ⇒ พระเวสฎุมหาเถร ⇒ พระมงคลวิลาสมหาเถร

จากนามของพระมหาเถระ 3 รูปต้น คือ พระปทุมุตตรมหาเถระ, พระตันหังกรมหาเถระ, พระเวสสภูมหาเถระ จะเห็นว่า ทั้ง 3 รูปใช้ชื่อที่เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าในอดีต 28 พระองค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ คือ

ตันหังกระ เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าองค์ที่ 1

ปทุมุตตระ เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าองค์ที่ 13

เวสสภู เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าองค์ที่ 23

ธรรมเนียมการตั้งชื่อแบบนี้เป็นที่นิยมในศรีลังกา แต่ในคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันถือว่าการตั้งชื่อหรือ ฉายาพระภิกษุ ไม่สมควรเหมือนกับพระพุทธเจ้า พระอริยสาวก จนกระทั่งถึงสมเด็จพระสังฆราช

๗๐๗ กลอยสารีบุตรมหาเถระ- (7.) เลพุทธวังคมหาเถระ ออกใจทนาใส่อธิกรณ์หนักหนา

- เนื้อความตรงนี้กล่าวถึงการที่พระมงคลวิลาสมหาเถระเจ้าอาวาสวัดป่าแดงถูกพระมหาเถระ 2 รูปคือ พระสารีบุตรมหาเถระกับพระพุทธวงศ์มหาเถระ ฟ้องร้องเป็นอธิกรณ์ร้ายแรง

ในพระวินัยกำหนดอธิกรณ์ไว้ 4 ประเภท คือ

1) วิวาทาธิกรณ์ คือการที่ภิกษุวิวาทกันด้วยเรื่องเหล่านี้คือ

1. นี้เป็นธรรม นี้ไม่เป็นธรรม

2. นี้เป็นวินัย นี้ไม่เป็นวินัย

3. นี้พระตถาคตเจ้าตรัสภาษิตไว้ นี้พระตถาคตเจ้าไม่ได้ตรัสภาษิตไว้

4. นี้พระตถาคตเจ้าทรงประพฤติมา นี้พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงประพฤติมา

5. นี้พระตถาคตเจ้าทรงบัญญัติไว้ นี้พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้

6. นี้เป็นอาบัติ นี้ไม่เป็นอาบัติ

7. นี้เป็นอาบัติเบา นี้เป็นอาบัติหนัก

8. นี้เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ นี้เป็นอาบัติหาส่วนเหลือมิได้

9. นี้เป็นอาบัติชั่วหยาบ นี้เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ

2) อนุวาทาธิกรณ์ คือการที่ภิกษุโจทภิกษุด้วยศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฐิวินัย หรืออาชีวิวิบัติ

3) อาปัตตาธิกรณ์ คือการที่ภิกษุโจทภิกษุด้วยอาบัติทั้ง 7 กอง

4) กิจจาธิกรณ์ การที่ภิกษุโจทภิกษุด้วยหน้าที่ ความเป็นกรณีแห่งสงฆ์

ในจารึกไม่ได้บอกว่อธิกรณ์นั้นคืออะไร แต่สันนิษฐานว่คือวิวาทาธิกรณ์ เพราะเป็นอธิกรณ์ที่ร้ายแรงสุด

- (8.) เลกลอยเสด็จมหาธรรมราชาธิราชผู้หลานแลศรีธรรมราชา- (9.) ดากับด้วยปู่พระยาและฝูงนักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านาย (10.) สวรรปรัชญาและบาธรรมไตรโลกนราชามาตย์ไชรี ขุนสุค- (11.) นรสรราชมนตรีนายเพนิพมยราชศาสน์ เบื้องสงฆ์ทั้ง (12.) หลายน

คามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจี (13.) มหาเถรกับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวงศ์เถร มหาอารีพ (14.) งศเถร ญาณคณิก บาสวเทพ บาราหุล ญาณวิ- (15.) ลาส เบื้อง พระรูปไชรัสมรังสีมหาเถร สุโพธา- (16.) นันทมหาเถรกับภิกษุบริษัททั้งหลายเบื้องอรัญญา วาสี (17.) ไชรั สมงคลมหาเถร เขมมงคลมหาเถร ธรรมโฆสม- (18.) มหาเถร ญาณคัมภีร์ มหาเถร สมณเทพมหาเถรพุทธวิลา- (19.) สมมหาเถร สุริยามหาเถร รามรังสีมหาเถร ธรรม เสนาบดี (20.) มหาเถร ปัญญาธิกมหาเถร สุพรรณสยามมหาเถรญาณวิส (21.) มหาเถร อานนทมหาเถร อรรถญาณมหาเถรธรรมกิตติเถรกับ (22.) ภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมกัน ใน กระลาอุโบสถอันอยู่ในทะเล (23.) ฉาง จึงระงับอธิกรณ์อันท่านทั้งสอง หากใสนั้นแล้วแล

- เนื้อความตอนนี้นำกล่าวถึงพระมหาธรรมราชาผู้หลาน ซึ่งก็คือ พระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสยลือไท) พร้อมด้วยพระราชมารดา (สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ อัครมเหสีเทพยธรณีดิถีรัตน์ พระชายา พระมหาธรรมราชาที่ 2) พร้อมด้วยเหล่าเสนาอำมาตย์ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ มาประชุมกันเพื่อระงับ อธิกรณ์ พร้อมด้วยคณะสงฆ์ 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี ฝ่ายอรัญวาสี และฝ่ายพระรูป

- ศ.ดร.ประเสริฐ ฒ นคร (2547:13) สงสัยว่า ฝ่ายพระรูปเป็นนิคายมหายาน มาจากจีนหรือ อย่างไร ? แต่จากข้อความในจารึกที่ว่า ฝ่ายพระรูปมีตัวแทนคือ พระธัมมรังสีมหาเถรกับพระสุโพธา นันทมหาเถร เมื่อสังเกตจากชื่อของพระมหาเถรทั้ง 2 จะเห็นว่าไม่แสดงนัยที่เป็นมหายานเลยแม้แต่น้อย ชื่อก็เป็นภาษาบาลี ไม่ใช่สันสกฤตอย่างที่มีมหายานนิยมใช้ อีกประการหนึ่ง หากเป็นฝ่ายมหายานก็ไม่น่าที่จะมีส่วนในการประชุมตัดสินอธิกรณ์เพราะถือเป็นนานาสังวาสกัน คือ พระเถรวาทกับมหายาน ไม่ทำสังฆกรรมร่วมกัน ดังนั้น ฝ่ายพระรูปจึงน่าจะเป็นพุทธศาสนาเถรวาทนิกายดั้งเดิม อาจเป็นฝ่ายที่ พระนางจามเทวีนำมาจากละโว้ ทั้งชื่อพระรูปก็สะท้อนความเป็นหญิง เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สถาปนาพระมารดาของสมเด็จพระอัมรินทรบรมราชินี ขึ้นเป็น สมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี จากเนื้อความจะเห็นว่า ตัวแทนของฝ่ายพระรูปนั้น มีเพียงพระเถระ 2 รูปเท่านั้น ต่างจากฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสีที่มีจำนวนมากว่า สะท้อนว่า ฝ่ายพระรูปนั้นคงมีผู้นับถือลดน้อยถอยลง เหลือเป็นคณะสงฆ์เล็กๆ เท่านั้นเอง

- เนื้อความจารึกยังแสดงให้เห็นธรรมเนียมที่คณะสงฆ์ทั้ง 3 ฝ่ายต้องประชุมกันในแพขนานที่ผูก เป็นอุโบสถลอยอยู่ในทะเลแดงเพื่อให้เป็นอุทกูปเขปสีมาซึ่งถือว่าเป็นสีมาที่บริสุทธิ์ที่สุด และเมื่อประชุมกันแล้วต้องมีการสวดประกาศยุติกรรมวาจา เพื่อระงับอธิกรณ์ ให้ถูกต้องตามอธิกรณ์สมณะ แบบสัมมุขาวินัย คือ ตัดสินในที่พร้อมหน้าทั้ง โจทย์และจำเลยพร้อมพยาน ตามพยานหลักฐาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์ทั้ง 3 ฝ่ายสามารถร่วมสังฆกรรมกันได้

การผูกแพเพื่อระงับอธิกรณ์นี้ได้มีอีกครั้งหนึ่งที่ลำนาคือ เรื่องการโจทก์อธิกรณ์ด้วยเรื่องอุปสมบทวิบัติที่เป็นความขัดแย้งระหว่างลัทธิลังกาวงศ์เก่าที่มีพระมหาสวามีอุทุมพรเป็นคัมภีร์แล้ว พระมหาสุมนเถระนำมาเผยแผ่ยังสุโขทัยและลำนาคโดยที่ลำนานามีศูนย์กลางอยู่ที่วัดสวนดอก จนบาง

ครั้งเรียกว่า ฝ่ายสวนดอก กับอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ลัทธิลังกาวงศ์ใหม่นำโดยพระญาณคัมภีร์ หรือ พระธรรมคัมภีร์ ที่ตำนานวัดป่าแดง (บำเพ็ญ ะวิน, 2538) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า

“ปี จ.ศ. 776 (พ.ศ. 1957) ญาณคัมภีร์ได้พบข้อบกพร่องในวงการสงฆ์ ข้อบกพร่องที่สำคัญข้อแรกคือการอุปสมบทที่พระมหาสุมนเถร กระทำในกลางมหาสมุทร โดยเอาพระพุทธรูปเป็นคณปุระกะ ทำให้การบวชในเวลาต่อมาไม่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ นอกจากนี้ ยังพบข้อบกพร่องในการสวดอีก 10 ข้อ มีการสวดผิดติดตุลกรรมาจา และการสวดไตรสรณคมน์เป็นต้น เมื่อท่านพบข้อบกพร่องเหล่านี้แล้ว จึงตัดสินใจอำลาพระอุปัชฌาย์และพระเจ้าแผ่นดินไปศึกษาศาสนาที่ลังกา”

เมื่อพระญาณคัมภีร์ได้เข้าอุปสมบทใหม่และศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกที่ศรีลังกาแล้วจึงเดินทางกลับมาเผยแผ่ลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ที่อยุธยาและเชียงใหม่ เมื่อแรกเข้ามาในล้านนาในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกใหม่หมู่คณะสงฆ์ของเชียงใหม่จนถึงขนาดมีการผูกแพไต่ว่าที่กันโดยฝ่ายลังกาวงศ์เก่ามีพระธรรมไตรโลกเป็นตัวแทนแพ เพราะฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ชำนาญพระบาลีอ้างคัมภีร์ได้แม่นยำชัดเจนกว่า แต่พระเจ้าสามฝั่งแกนเข้าข้างฝ่ายลังกาวงศ์เก่าจึงขับไล่ฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ ต่อมาเมื่อพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองเชียงใหม่ ทรงเข้าข้างลังกาวงศ์ใหม่จึงโปรดให้บวชแปลงพระภิกษุในเชียงใหม่เสียเป็นจำนวนมาก ทรงโปรดให้รื้อสีมาของวัดในล้านนาแล้วผูกใหม่ตามลัทธิลังกาวงศ์ใหม่และปวารณากลับนาอุทิศข้าวของเสียใหม่หมด เพราะถือว่าที่เคยถวายมาไม่ได้บุญด้วยพระลัทธิลังกาวงศ์เก่าเป็นอลัชชี ไม่เป็นพระโดยถูกต้องแม้เพียงองค์เดียว พระองค์ทรงโปรดให้จัดสังคายนาที่วัดเจ็ดยอด หรือ วัดโพธาราม ในปี พ.ศ. 2020 เป็นการสังคายนาครั้งแรกในดินแดนประเทศไทย การสังคายนาครั้งนี้ทำให้มีพระไตรปิฎกครบชุดและเผยแพร่ไปยังดินแดนต่างๆ ที่รับพุทธศาสนา ซึ่งอักษรธรรมล้านนาก็แพร่ไปด้วย ผลพวงจากการที่มีพระไตรปิฎกให้ศึกษาค้นคว้าทำให้ล้านนาค่อยต่อมามีพระเถรจารย์แห่งวรรณกรรมบาลีขึ้นเป็นจำนวนมากจนถึงเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีบาลีในประเทศไทย

- ความขัดแย้งของลัทธิลังกาวงศ์เก่าและลังกาใหม่วงศ์ในล้านนายังสะท้อนออกมงานประพันธ์ต่างๆ อีกด้วย เช่น ฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ ประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีที่สวยงาม แต่ฝ่ายลังกาวงศ์เก่าแต่งมูลศาสนา วัดสวนดอก ด้วยภาษาพื้นเมือง งานประพันธ์อีกประเภทหนึ่งคือ ตำนานพระพุทธรูปสำคัญของล้านนา 2 องค์ คือ พระพุทธสิหิงค์ และ พระแก้วมรกต เรื่องราวตำนานของพระพุทธสิหิงค์คือ สิหิงคินิทาน ถูกแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลีโดยพระโพธิ์รังสีพระเถระชาวเชียงใหม่ในราว พ.ศ. 1945 - 1985 ในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน สันนิษฐานว่า พระโพธิ์รังสีน่าจะเป็นพระภิกษุฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ เพราะมีความชำนาญในภาษาบาลีมาก มีความสามารถในการผูกศัพท์ที่สวยงาม คาถาที่ปรากฏก็ถูกต้องตามคัมภีร์นั้น ทั้งเนื้อหาก็ยังแสดงที่กำเนิดของพระพุทธสิหิงค์ว่ามาจากศรีลังกา ซึ่งแตกต่างจากรัตนพิมพวงศ์ ตำนานของพระแก้วมรกต ที่แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2020 โดยพระพรหมราชปัญญา วัดดอยธรรมราชาหรือวัดเขาพนมเพลิง เมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัย

ซึ่งมีเนื้อหาแสดงที่มาของพระแก้วมรกตว่ามาจากอินเดีย แหล่งกำเนิดดั้งเดิมของพระพุทธรูป
โดยเริ่มต้นที่พระนาคเสนเถระ (ซึ่งพ้องกับนามของมหาสังฆราชานาคเสน เจ้าอาวาสวัดสวนดอก รูป
ที่ 10 ของฝ่ายลังกาวงศ์เก่า) ผู้แต่งพยายามสะท้อนภาพพระแก้วมรกตเป็นสัญลักษณ์ของการสืบสาย
พระพุทธรูปที่บริสุทธิ์ แต่กระนั้นคำศัพท์ภาษาบาลีในรัตนพิมพวงศ์ค่อนข้างเป็นศัพท์ทั่วไป คาถา
ก็ไม่เคร่งครัดคณะฉันท์

(24.) เมื่อศักราชได้ 768 จอนักขัตร เดือนอ้าย แรม 10 ค่ำ วัน (25.) อาทิตย์ ตรีตราพระ
ราชโองการ เสด็จมหาธรรมราชาธิราชในพระพิหา- (26.) รสีมากระลาอุโบสถอันมีในทะเล
ฉางนั้นพอประณมยา- (27.) มดังนี้ เราตั้งพระบรมครูติโลกดิลกัตริรัตนศีลคันทรว- (28.) นวา
สีธรรมกิตติสังฆราชามหาสวามีเจ้าเป็นสังฆปริณาย- (29.) กลิทธิแล ภิกษุสงฆ์ผู้ใดทนอรัญ
ญวาสี และกระทำบิโซ- (30.) บ ธรรมไซร์ บางอำเพือ บรมครูเป็นเจ้าหากสำเร็จเองเท่า.
(31.) .อำเพือ บรมครูปรญาปติ อันใดไซร์ เรามิอาจละเมิด (32.) ..มิได้เลย ถัดนั้นไซร์ เรา
และสงฆ์ทั้งหลายด้วยม (33.) ทาธรรมราชาธิราชและศรีราชมาดาและปู่พระยาจิงปร (34.)
..นมงคงวิลาสมหาเถร ไว้ในกัณฑ์ยานาวาสด้วย

จารึกวัดพญาดำ

(1.) ข.ตร แลกอปรด้วยศีลธรรมมา(ร)ยาท ไว้ในกัณฑ์ยาน(นา) (2.) วาสนี้ ด้วยสุขบริโภค
พิลีนท่านตนนั้นไซร์ ให้สังฆะทั้งหลาย (3.) ย กระทำดังกล่าวไว้นี้แล ะยะ

- จารึกเล่าเหตุการณ์ในอีก 16 ปีต่อมา คือในปี จ.ศ. 768 เดือนอ้ายแรม 10 ค่ำวันอาทิตย์ ตรง
กับวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 1949 พระมหาธรรมราชาที่ 3 มีพระบรมราชโองการสถาปนาพระบรมครูติ
โลกดิลกัตริรัตนศีลคันทรววาสีธรรมกิตติสังฆราชามหาสวามี ขึ้นเป็นสังฆปริณายกฝ่ายอรัญวาสี จากจารึก
จะเห็นพิธีการประกาศพระบรมราชโองการที่จะต้องประกาศในพระอุโบสถ ซึ่งอาจต้องสวดอุทิศกรรม
วาจาด้วย

- ประเด็นต่อมาจะเห็นว่าตำแหน่งสังฆราช เป็นตำแหน่งที่ต่ำกว่าสังฆปริณายกอย่างแน่นอน
ตำแหน่งสังฆราชในสมัยสุโขทัยนี้คงมีสถานะคล้ายเจ้าคณะปกครองในระดับจังหวัดหรือภาคในการ
ปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบัน จะต้องได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สังฆปริณายก จึงเทียบได้กับผู้นำสูงสุด
ในคณะของตน คล้ายเจ้าคณะธรรมยุตในปัจจุบัน แต่ถึงเป็นสังฆปริณายก ก็คงมีอำนาจดูแลได้เพียง
คณะสงฆ์ฝ่ายของตนเท่านั้น ต่างจากตำแหน่งสังฆราชของไทยในปัจจุบันที่ดำรงสถานะเป็น สกถมหา
สังฆปริณายก คือ มีอำนาจดูแลคณะสงฆ์ทั้งหมด ข้อนี้สะท้อนให้เห็นว่า ในสมัยสุโขทัย คณะสงฆ์แต่ละ
คณะคงมีผู้นำเป็นของตนเองไม่ขึ้นแก่กัน ซึ่งเมื่อพระบรมครูติโลกดิลกฯ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสังฆ
ปริณายกแล้ว จึงมีอำนาจในการแต่งตั้งพระมงควิลาสขึ้นเป็นเจ้าอาวาสวัดกัณฑ์ยานาวาสได้

- จากเนื้อความจะเห็นว่า พระมหาธรรมราชาที่ 3 ได้ให้สิทธิอำนาจเป็นเด็ดขาดแก่พระบรมครูตีโลกติลกฯ เป็นการแยกอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรอย่างชัดเจน แต่ในเรื่องการโจทก์อริกรรมพระมงคลวิลาสก่อนหน้านี้นี้ จะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่โตมาก พระมหาธรรมราชาที่ 3 พร้อมทั้งพระราชมารดาจึงต้องเสด็จมาพร้อมเสนาอำมาตย์จำนวนมากแล้วให้ประชุมคณะสงฆ์ 3 ฝ่ายตัดสินซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างลัทธิลังกาวงศ์เก่าและลังกาวงศ์ใหม่ในคณะสงฆ์ฝ่ายอริญาสึคกรุรามขยายวงไปมากจนต้องใช้เวลาถึงอีก 16 ปี พระมงคลวิลาสจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณวนาวาส หรือ วัดป่าแดง อีกครั้งหนึ่ง

- จากเนื้อความในจารึกวัดพญาดำจะเห็นว่าเข้ากันได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจารึกวัดพญาดำจึงเป็นส่วนท้าย 3 บรรทัดของจารึกวัดป่าแดงแผ่นที่ 3 อย่างแน่นอน

สรุป

จากที่แสดงมาทั้งหมดจะเห็นธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนาในสมัยกรุงสุโขทัยตั้งแต่รัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทจนถึงรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 3 ไส้ลือไท โดยเฉพาะการเข้ามาของฝ่ายอริญาสึหรือลังกาวงศ์ที่ผ่านมาจากเมืองมอญคือเมืองพะอานโดยมีพระมหาสมณเถระเป็นผู้มีบทบาทอย่างมาก จะเห็นธรรมเนียมการบวชแปลงนิกาย การตั้งเจ้าอาวาสวัดสำคัญ การกล่าวอริกรรมและชำระอริกรรม การแบ่งอำนาจทางฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร สะท้อนภาพความเป็นไปทางพระพุทธศาสนาในแบบที่เป็นจริง มิได้เป็นแบบอุดมคติ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ในการเรียงร้อยประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

ก่อพงศ์ นามวัฒน์. (2560). “เปรียบเทียบรัตนพิมวงค์ของพระพรหมราชปัญญากับตำนานพระแก้วมรกตฉบับหลวงพระบาง”. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยศึกษา) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

กรมศิลปากร. (2526). **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2548). **ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2557). **ตำนานมูลศาสนา**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.

ธนธร กิตติกานต์. “อุทุมพรศิริและความเกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมสุโขทัย” ใน **ตำรงวิชาการ**. Vol 11 No 2 (2555): (July - December 2012), p.170-194.

บำเพ็ญ ระวิน, (2538). **บรรณาธิการ. ตำนานวัดป่าแดง**. เชียงใหม่: โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประเสริฐ ภู นคร. (2547). **การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.

- ประเสริฐ ฦ นคร. (2541). สารนิพนธ์ ประเสริฐ ฦ นคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,
- ประเสริฐ ฦ นคร. (2527). “ตำนานมูลศาสนา วัดป่าแดง เชียงตุง” ใน **สารัตถคดี** ประเสริฐ ฦ นคร. ที่ระลึกในที่ได้รับพระราชทาน ปริญญาคุณูปการบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 8 สิงหาคม 2527. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระโพธิ์รังสี. (2506). **นิทานพระพุทธลีลิต**. กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในเทศกาลสงกรานต์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2520). **เที่ยวเมืองพระร่วง**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.ชัง สนิทวงศ์ ฦ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 7 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2520. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไท. (2555). **ไตรภูมิภคา หรือ ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของ สกสค.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภคา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศิริพร รัตนพานิช. (2553). “วัดป่าแดง ศูนย์กลางพระพุทธศาสนานิกายสิงผลภิกขุในอาณาจักรล้านนา พุทธศตวรรษที่ 20-21”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “วิเคราะห์ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดสวนดอก” ใน **วารสารวิจิตรศิลป์**. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2560, p.106-164.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. (2467). **ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย**. พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ 4 รอบ มหาเสวกโท พระยาราชินิกุล (อวบ เปาโรหิตย์). กรุงเทพฯ : หอสมุดพระวชิรญาณ.
- อิชิอิ โยเนโอะ และคณะ. (2532). **ดรรชนีค้นคำในจารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- Jayawickrama, N.A. “The Medieval History of Buddhism in Sri Lanka” *Journal of Pali and Buddhist Studies*, 1991, Volume 4, pp. 27-43.
- Na Nagara, Prasert & Griswold, A.B. (1992). *Epigraphic and Historical Studies*. Bangkok: The Historical Society under the Royal Patronage of H.R.H. Princess Maha Chakri Sirindhorn.
- YABUUCHI, Satoko. “Kingship and the Sangha in the Polonnaruva Period” *Journal of Indian and Buddhist Studies*, Vol. 52, No. 2, March 2004. pp. 947-949.
- ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย – ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. [Available at] www.sac.or.th/databases/inscriptions/ [Access] 17/3/2561